

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi Istanbul University Journal of Women's Studies

Başvuru: 13.07.2022
Revizyon Talebi: 15.07.2022
Son Revizyon: 22.07.2022
Kabul: 14.09.2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Günahkar Lanetlenmiş Kadından Kutsal Kadına!

From Sinful-Cursed Woman to Holy Woman

Aysel DEMİR¹

Öz

Bu çalışmada, toplumda kadına biçilen rol çerçevesinde yapılan ayrımcılığın ortaya çıkardığı sorunların belirlenmesi yapılarak, bu sorunların özünde ilk olarak, kadın açısından kadının erkeğe bağlı ve bağımlı olma durumu ve ikinci olarak da erkeğin her şeyi yapmayı kendine hak görme durumu bulunduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda, sorunların kaynağı çerçevesinde kadının erkek üzerinden nasıl tanımlandığı, kadının nefret unsuru olarak baştan çıkarıcı bir suçlu olarak görülmesi ve bunların ikisine bağlı olarak ortaya çıkan kadının doğurganlık ve annelik yönüyle mekânsal alana sıkıştırılarak yapılan kutsallaştırmalar eleştirel olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelinde, kadının rollerine veya kendini gerçekleştirme dinden kültüre, ahlaktan siyasete kadar her alan derin bir biçimde şekil vermektedir. Kadının daha zayıf ve korunması gereken bir varlık' olduğu düşünülen erkeğe verilen toplumsal roller ve yüklenen sorumluluklar, erkeğin kadın üzerinde baskı kurmasına neden olmaktadır. Kadınlar üzerinde bu baskı, kadına karşı şiddeti de beslemektedir. Toplumsal cinsiyet ve roller çerçevesinde biçimlenen şiddetin özünde, her iki cins arasındaki eşitsizlik vardır.

Anahtar Kelimeler

Kadın, Erkek, Erkeklik, Cinsiyet ayrımı, Nefret söylemi

Abstract

In this study, by determining the problems caused by the discrimination in the society within the framework of the role assigned to women, it will be claimed that the essence of these problems is, firstly, the state of being independent and dependent on the man for the woman, and secondly, the man's right to do everything. Men think that they have the right to do everything to women. In this context, within the framework of the source of the problems, how the woman is defined through the man, the woman being seen as a seductive criminal and an element of hate. The sanctification of the woman which emerges as a result of both of these, by squeezing into the spatial area in terms of fertility and motherhood, are critically discussed. On the basis of gender, women's roles or self-actualization are deeply shaped by every field from religion to culture, morality to politics. The social roles and responsibilities given to men, who think that women are weaker and need to be protected, cause men to put pressure on women. This pressure on women also feeds violence against women. The essence of violence, which is shaped within the framework of gender and roles, is the inequality between both sexes.

Keywords

Women, Men, Masculinity, Gender discrimination, Hate speech

¹ Sorumlu Yazar: Aysel Demir (Doç. Dr.), Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Kırıkkale, Türkiye.
E-mail: ayselmus1@hotmail.com ORCID: 0000-0001-7283-1565

Atf: Demir, A. (2022). Günahkar lanetlenmiş kadından kutsal kadına! *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 25, 85–98. <https://doi.org/10.26650/iukad.2022.1143666>

Giriş

Toplumda kadının rolü, kimliği, kadına bakış açısı, toplumun onu nasıl algıladığı oldukça önemli bir konudur. Toplumsal cinsiyet temelinde, kadının rollerine veya kendini gerçekleştirmesine dinden kültüre, ahlaktan siyasete kadar her alan derin bir biçimde şekil vermektedir. Bu bağlamda her toplumun erkek ve kadın cinslerine yaklaşımı, onları yetiştirme tarzı, onlarla ilgili algısı birbirinden farklılık göstermektedir. Toplumsal cinsiyette, her iki cinsin toplum içinde bulunduğu yere ve toplumun beklentilerine göre davranıp hareket etmesi, toplumun biçimlendirdiği şekilde eylemde bulunması beklenir (Stone, 2016, s. 89). Toplumsal yapıda ortaya çıkan ayrımlarda roller cinsiyetlere göre belirlenir, kurallar da ona göre konulup uygulanır. Dolayısıyla, toplumsallaşma aşamasında güç dengesi ile yasalar toplumsal kurallara göre yapılırken, bir taraf daha ayrıcalıklı olarak diğerini bu ayrıcalıklılara itaat etmeye yönlendirerek iktidarı eline alır. Böylece, eşitsizlik cinsiyet üzerinden kendini yapılandırır.

Her ne kadar cinsiyetleri doğa belirlese de toplumsal cinsiyeti toplumun kültürünün belirlediğini görürüz. Dolayısıyla, bu roller sonradan öğrenilmiştir. Diğer bir ifadeyle, kadın ve erkek için uygun bulunarak öğretilen davranışlar toplumsallaşmanın bir ürünüdür. Toplumun yapısındaki sosyo-kültürel değerler, bireylerin toplum içindeki rollerini, sorumluluklarını belirler. Toplumda kadın ve erkeğin nasıl davranması gerektiği de böylece sınıflanmış olur. Her bireyin toplumsal cinsiyet rolüne uygun tutum ve davranışlarda bulunması beklenir. Bu rollerinin oluşumu anne karnında başlar, bebeklikte ve aile yaşantısıyla şekillenir, okul-iş yaşamı ve kanunlarla da pekişir. Doğacak bebeğin cinsiyeti belirlendiği andan itibaren cinsiyetlere göre oyuncaklar ve gelecekteki amaçları da belirlenir, toplumsal rollerine göre de yetiştirilirler. Bu süreçte ataerkil toplumun kadına yüklediği aile içindeki rolleri; annelik, ev kadınlığı, erkeğe boyun eğme, fedakarlık ve sabırlı olmadır. Erkeklerden beklenen ise evin erkeği olarak ailenin geçimini sağlaması, evdeki kuvvet gerektiren işleri yapıp sert bir güç olarak aileyi korumasıdır. Kadının amacı evlenip yuva kurmak, erkeğin amacı da iş sahibi olarak bu yuvayı geçindirmektir.

Ne yazık ki erkek ve kadın olma durumuna yüklenen bu anlamlar, sosyal hayatta geçerli olan rollerin içerisinde sıkışıp kalır ve her iki cins için de zaman zaman içinden çıkılmaz bir hale gelir. Kadın ve erkek istese de istemese de toplumun onlar için belirlediği eylemleri uygulamakla yükümlü kılınırlar. Daha çocuk yaşta kadın ve erkeğe karşı bir takım önyargıların oluşmasıyla her iki cins üzerinde toplumsal baskı etkisini gösterir. Erkeğe yüklenen “erkekler güçlüdür” tanımlaması, erkeğe gereksiz biçimde psikososyal bir yük yüklemekte, toplumun bu beklentilerinin yerine getirilemediği durumlarda ise bu cinsiyette depresyon, intihar, karşı cinse şiddet vb. gibi

ciddi sonuçlar doğurmaktadır.¹ Kadınların ise “güçsüz” şekilde nitelendirildiği, esas görevinin ise sadece annelik olduğu vurgulanarak hakları kısıtlanmaktadır. Toplum tarafından belirlenen normlara uymayan kadın, belli nefret söylemleri çerçevesinde “kötü kadın” nitelemesiyle dışlanmış ve erkek tarafından da uygulanan her türlü şiddeti ‘hak etmiş’ olarak görülmektedir.

Erkek egemen toplumda kadının cinsiyet ayrımcılığına uğramasının özünde, kadının erkeğe göre ‘daha zayıf ve ona bağımlı olarak korunması gereken bir varlık’ olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ne yazık ki kadınların yaşam içinde her alanda cinsiyet ayrımcılığına maruz kalması, kadını pasif ve edilgen bir statüye yerleştirmiştir. Bu durum ise çalışma yaşamına, toplumsal yaşama, evlilik ve aile yaşamı gibi alanlara yansımıştır.

Görüldüğü üzere, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı hem kadınların hem de erkeklerin yaşamını olumsuz yönde şekillendirmektedir. Toplumsal cinsiyet yargıları, kadın-erkek eşitsizliğine neden olan en güçlü önyargılardır. Ataerkil düzende, kadının çocuk yaparak erkeğe hizmet etmesi gerektiği düşüncesi temelinde kadına yüklenen roller, onun eşitsiz bir biçimde toplumsal hayattan geri çekilmesine neden olmaktadır.

Kadın ve Varoluş

Kadının toplum içindeki durumunu ortaya koymadan önce kadın kavramının Etimolojik yapısına ve kadının nasıl varoluşa geldiğine bakmak hem ayrımları anlamamıza yardımcı olacak hem de gideceğimiz yolda bize yol gösterici olacaktır. Kadın kelimesinin Latince’de “femina” anlamının “fides minus”tan türediği herkesçe bilinen bir gerçektir. Fides sadakatle inanmak anlamındayken (Fides, Roma medeniyetinde sadakat, inanç ve dürüstlük tanrıçasını sembolize etmiş ve insanların sağ elinde yaşadığına inanılmıştır), minus az anlamına gelir. Böylece kadın kelimesi Latince’de “daha az inançlı olan veya daha az sadakatli olan” anlamına gelir ki bu da bize Hıristiyanlıkta “ilk günah”ın öznesi olan kadını düşündürür (Orlin, 2002, s. 62). Aynı şekilde Antik Yunan’da ise erkeğe eş olan anlamına gelen “gune” kelimesinin kullanıldığı görülür. İngilizce’de de “woman” kelimesinin “wife of man” tamlamasından çıktığı bilinir. Türkçe’de ise kadın sözcüğü emretmek anlamında olan kadamak fiilinden türer ve ses değişimleriyle kadın, katın, hatın, hâtûn, şekline dönüşerek dişi cinsten erişkin insana işaret eder ki aynı zamanda hâtûn, Hakan’ın eşi anlamına da gelir. Buna ek olarak ‘bay’dan türeyen ‘bayan’ kelimesinin dilimize yerleşme nedenini Cumhuriyet

¹ Toplumsal yapılanma erkekler üzerinden kurulup eril iktidar üzerinden ilerlese de yukarıda da ifade edildiği üzere şiddet ve baskının erkek üzerine de uygulandığı görülmektedir. Yüklenilen cinsiyet rollerine uyum sağlayamayan veya kabul etmeyen erkek, kendinden beklenen rolleri yapamadığında toplum tarafından ya zayıf görülür ya da dışlanır ki bu da erkeğe uygulanan baskı ve şiddettir. Toplumda erkeğe yüklenilen rolün erkek tarafından gerçekleştirilmediğini gören kadın da erkekten toplumun ona yüklediği cinsiyet rollerini uygulamasını bekler. Bu bağlamda duruma baktığımızda, kadınların da cinsiyetçi bir yaklaşımla erkekleri baskı altında tuttuğu görülmektedir. Buna göre kadın da erkek de hem baskı altına alan hem de baskı altına alınan olarak karşımıza gelmektedir. Ancak her iki cins karşılaştırıldığında, ataerkil toplumun etkisinde erkeğin egemenliğiyle kadına yapılan cinsiyet ayrımı olumsuz anlamda oldukça fazladır.

döneminde bazı kelimelere Batılı anlamda karşılık aranması sonucunda, Fransızca ‘mösyö’ ve ‘madam’ sözcüklerine karşı ‘bay’ ve ‘bayan’ sözcükleri türetilmiş olmasına bağlarız. Türkçe’de ‘Bay’ kelimesinin sonuna eklemeye yapılarak ‘bayan’ kelimesi türetilmiştir. Türk Dil Kurumu da kadın tanımına “*Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan*” şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı zamanda kadıncılık ayrımı cinsellik bakımından kadının durumuna yönelik bir hitap şekli olarak da algılanmaktadır. Ne yazık ki söylemlerin hiçbirinde kadının tek başına var varoluşa gelen varlık olarak tanımlaması söz konusu değildir. Bu belirleme bizi öncelikle özellikle Hıristiyanlıkta ilk insanın nasıl ortaya çıktığına dair olan Adem ve Havva’nın yaratılış mitosuna götürmektedir.

Tanrı, Adem’in yalnızlığını gidermek için ona eş olarak Adem’in kaburga kemiğinden Havva’yı yani kadını yaratmıştır ki bu bize yine kadının erkek-adam üzerinden var oluşa geldiğini gösterir. Bu dünyaya fırlatılışın nedeni çerçevesinde; Adem ve Havva’nın yasak meyveyi yemesiyle ortaya çıkan ‘büyük günah’ ve Havva’nın sözde Adem’in aklını çelmesiyle ‘bu büyük günahın sorumlusu olarak kadın’ karşımıza gelir. Tanrı, Adem’i uyararak Aden Bahçelerinde her meyveyi yiyebileceğini ama sadece Bilgelik Ağacının meyvesini yememesi gerektiğini bildirir ama şeytan, yılan biçimine girerek Havva’yı kandırması, onun yasak meyveyi yemesini sağlamış ve Havva da Adem’in yasak elmayı yemesine aracı olmuştur. Bunun sonucunda Adem ve Havva’nın gözleri açılmış ve kendi çıplaklıklarının farkına vararak İncir Ağacı yaprağıyla cinsel organlarını kapatmışlardır. Anlaşılacağı üzere, gerçekte bu yasak elma, birbirlerinin cinselliklerini de fark etmelerini sağlamış ve büyük günahın temeli olmuştur. Tanrı da işledikleri bu büyük günahtan dolayı onları cennetinden kovarak yeryüzüne sonlu varlıklar olarak fırlatmış, Adem ölünceye kadar toprağı işlemekle cezalandırılmış, Havva da gebelikle ve kocasının ona hakim olmasıyla cezalandırılmıştır (Kutsal Kitap, bkz. <https://www.kutsalkitap.org/havva-kimdir>).

Bütün bu hikâye gerçekte Havva’ya-kadına duyulan kin, nefret, kadının çileli hayatının nedeni bizlere açıklar gibidir. Roma Katolik Kilisesi, Havva’dan beri kadınların erdemsiz ve yoldan çıkarıcı olduklarını, vesayet altına alınmazlarsa erkeklere egemen olmak isteyeceklerini belirtmiştir (Güriz, 2011, s. 16). Bu durumu Roma Katolik Kilisesi’nin kurucusu sayılan Tertullian (MÖ 160-230) şöyle ifade eder. “Şeytanı davet eden sensin! O ağacın mührünü de sen çaldın, Tanrının buyruğunu da hiçe sayan sensin, şeytanın yaklaşmadığı kimseleri uyuşturan da sen! Tanrının yeryüzündeki görünümü olan erkeği de sen kolayca yere vurdun!” (Tertullian, https://www.tertullian.org/articles/reeve_apology.htm) A. Schopenhauer ise *Aşka ve Kadınlara Dair* adlı eserinde “kadınlar konumları gereği kuvvete değil, kurnazlığa bağımlıdırlar... İkiyüzlülük ve riyakarlık kadınlarda doğuştandır” (Schopenhauer, 2006, s. 12-14). Her ne kadar J. J. Rousseau, kadına doğa tarafından verilen kurnazlığın kadının kuvvet bakımından zayıflığını giderdiğini düşünse de kadının erkek için var olduğu klasik görüşünün daima

arkasında durmuştur (Rousseau, 1943, s. 402-403). Örneklerde görüldüğü üzere, kadına olan nefretin tarihi çok eski olup, kadın düşmanlığı Adem ve Havva'dan itibaren her dönemde kendini ortaya koymuştur. Günümüze kadar bu abartılı nefret duygusunun durulmadığı; siyasi, toplumsal ve dinsel koşulların etkisiyle zaman zaman azaldığı veya daha da arttığı görülmektedir.

Kadının daima şeytanî bir ruha sahip olduğu ve kötülük kaynağı olduğu düşüncesi Mizojini kavramını da beraberinde getirmiştir. Kadın düşmanlığı anlamına gelen Mizojini, eril egemen zihniyetin bir ürünü olup, kadının baskı ve şiddeti hak ettiğini iddia eder. Kadınlar, ataerkil erkek egemen toplum içinde Mizojinik söylem ve uygulamaların meşrulaştırılması sonucu, şiddete, cinsel ayrımcılığa, her türlü cinsel taciz ve tecavüze maruz kalabilmektedir. Bu bağlamda, kültürün içinde var olan Mizojinik düşüncelerin toplumsal hayatı etkilediği, özellikle yetişmekte olan çocuklar ve yetişkin erkeklerde olumsuz bir kadın imajı yarattığı söylenmektedir (Baydar, 2013, s.158). Mizojinin izlerine Mitolojik efsanelerdeki kadın motiflerinde de rastlanır ve kadın düşmanlığının köklerini ne yazık ki belirtildiği üzere çok eskidir. Bu durumun en güzel örneklerinden biri Mitolojik yaratılış efsanelerinden Pandora'nın durumudur.

Zeus, ateşi çalan Prometheus'u ve onu kabul eden ölümlüleri cezalandırmak ister. Bunun için ilk ölümlü kadın olan Pandora'yı (tanrının hediyesi) yaratır. Hephaistos ona kil ile biçim vermiş, Afrodit güzelliğinden pay vermiş Hermes ise Pandora'ya merak ve aldatma duygusunu eklemiştir. Ceza olarak da dünyaya gönderilmiştir. Ateşi Zeus'tan çalan Prometheus, kardeşi Epimetheus'a Zeus'tan gelen hiçbir hediyeyi almaması konusunda uyarmasına rağmen Epimetheus Zeus'un gönderdiği Pandora'nın güzelliğine dayanamaz ve onu görür görmez aşık olur, evlenmeye karar verirler. Zeus, Pandora ve Epimetheus'un düğününde Pandora'ya kapalı bir kutuyu açmaması koşuluyla hediye eder. Zeus, Hermes tarafından Pandora'ya verilen merak duygusuyla bu kutuyu açacağına emindir ve nihayet Pandora, düşünüleni yaparak bu duygusuna yenik düşerek kutuyu açar. Böylece etrafa 7 ölümcül günah savrulur. Kutunun dibinde ise sadece umut kalır. Buna göre insan, o umut sayesinde bu kötülüklerle mücadele edecektir. Hesiodos, Havva'nın bir görüntüsü olarak kabul edilen Pandora'yı kötülüğün başlangıcı olarak kabul eder. Buna göre, insanlar kötülüklerden uzak yaşarken Pandora'nın merakı yüzünden yeryüzüne tüm kötülükler saçılmış, o zamandan beri bu kötülükler insanların yakasını bırakmamıştır. Hesiodos'un bakış açısına göre Pandora "bir fahişenin düşünce tarzı ve bir hırsızın doğal yapısına sahip"tir (Kılıç, 2000, s. 28). Pandora, açmaması gereken kutuyu açarak dünyaya her türlü kötülüğün yayılmasının (Yedi ölümcül günah: kıskançlık, aç gözlülük, şehvet, kibir, öfke, tembellik, oburluk) ve insanın ölümlülüğünün nedeni olmuş, kadına duyulan nefretin ilk mitolojik örneklerinden biri olmuştur. Diğer bir örnek olan Truva Efsanesinde ise kadın, iki ülke arasındaki problemlerin nedeni olarak sunulmuştur. Efsanede, Helen güzelliğiyle Paris'in aklını çelip iki ülkeyi birbirine düşüren kadın olarak sunulmuştur (Hesiodos, 1977, s. 201).

Pandora'nın Kutusu efsanesinin, Adem ve Havva'nın yaratılış hikayesi ile benzerliği açıktır. Her ikisi de ilk yaratılmış kadınlardır, he ikisi de tanrının yasakladığı şeyler konusunda merak ve arzularının esiri olarak sunulmuştur ve her ikisi de ceza olarak dünyaya gönderilmiştir. Görüldüğü üzere, Adem ve Havva'dan Pandora'ya kadar, Pandora'dan Helen'e kadar kadın; baştan çıkarıcı olarak suça azmettiren, kendine hakim olamayan, bütün kötülüklerin kaynağı olarak gösterilmiştir. Kadına duyulan nefret, kadının sınırlandırılması gerektiği düşüncesini doğurmuş ve bu düşünce günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Antik Yunanda kadının doğurganlığından dolayı sadece çocuk üretimi amacıyla kullanıldığını, bilgelikle yüceltilmiş erkeğin karşısında kadının ikinci sınıf olduğunu, köle ve çocukların ise kamusal alanda herhangi bir etkinliğinin olmadığını görmekteyiz. Bu süreçte erkek, hem bilgeliği elinde bulundurmasından hem de vücut ısısına göre farklı sıcaklığa sahip olmasından kaynaklı bir üstünlüğe sahiptir (Platon, 2015, s.68-69). Aristoteles de erkeklerin yönetici kadınların ise yönetilen olmasının doğalarından kaynaklandığını kadınların ahlak ve akıl açısından erkeklerden daha aşağı olduğunu savunur (Arat,1991, s.13). Kadınların erkeklerden daha soğuk bir kana sahip oldukları düşünüldüğünden, onların üstsüz gezmeleri yasaklanmış ve özel alana bir anlamda tabi tutulmuşlardır (Sennett, 2011, s. 27).

Ne yazık ki kadınların dışlanarak 'öteki' olarak kabul algılanması, tarihsel süreç boyunca İlkçağdan Ortaçağa, Ortaçağdan Yeniçağa, Yeniçağdan da günümüze kadar onların ayrımcılığa uğramasına neden olmuştur. Kadınların ikincil konuma itilmesinin en önemli nedenlerinden biri kamusal alan ve yazılı ifade araçlarından dışlanmış olmalarıdır (Bryson, 2019, s.19).Ayrıca, kadının erkek üzerinden tanımlanması, bir nefret objesi olarak sunulması ve bir taraftan da anneliğine kutsallık atfedilmesi kadını toplumsal cinsiyet ödevleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Kadına yüklenen bu görev ve sorumluluklar onun üzerinde büyük bir baskı yaratmış, beklentiler gerçekleşmediğinde ise şiddet ortaya çıkmış ve toplumsal cinsiyet ayrımı daha da belirginleşerek şiddet üzerinden ilerlemiştir. Bu durum da kadının her anlamda bağımlılığı ve bağımsızlığı konusunda bizi düşünmeye zorlamaktadır.

Bağlı veya Bağımlı Olmak Çerçevesinde Kadın

Şimdiye kadar aktarılanlar ışığında şu noktalar bizi bağlamaktadır: **İlk olarak, kadının erkek üzerinden tanımlanması ve kadının erkeğe bağımlı olmasıdır. İkinci olarak, kadının bir nefret uyandıran-baştan çıkarıcı suçlu bir özne olarak görülmesidir. Son olarak da kadının cinsel yönüyle de kendini var eden "kadın" olması mı yoksa mahkûm edildiğine inanılan "annelik" temelinde sadece "doğurganlık" yönüyle varoluşa gelmesi mi öne çıkmalıdır?** sorusu ve sorudur. Ayrıca, Toplum kadından istediği, ona toplumda biçtiği rol nedir? Buna karşılık kadının kendi olma bağlamında istediği nedir? Kısaca, kadın erkeğe bağımlı mı olmalı yoksa kendi

bağımsızlığını ilan etmede geç mi kalmıştır? Bu sorun ve sorular kadının toplumdaki yeri konusunda bizi yönlendirecektir.

Öncelikli olarak, toplumun kadını erkek üzerinden tanımlanması ve kadının da buna onay vermesi ile kendini bir erkek üzerinden toplumsallaştırması, kadının yaşadığı ve kendine yaşattığı en büyük sorunlardan biridir denilebilir. Kadın, toplumsallaşma sürecinde egemen güç olan erkek tarafından daima baskı altında tutulmuş, eksik bir varlık olduğu iddia edilmiştir. Toplum içinde yer edinme çabasıyla kadın, söylem ve uygulamalarda kendisine yöneltilen baskının altında suçlu olduğunu hissederek veya kabullenerek kendisini erkek üzerinden tanımlama ve var etme ihtiyacı hissetmiştir. Toplumsal yapıda ancak bu biçimde var olabileceğine inanmış veya inandırılmıştır. Böylece, kadının erkek üzerinden belirlenmesi “normal, olması gereken” şeklinde algılanmıştır. Oysa her bir cins, bağımsız olarak kendi öz varlığına sahip olup, benliğini kendisi üzerinden gerçekleştirebilme gücüne ve hakkına sahiptir.

Kadının kendi öz varlığı üzerinden kendini gerçekleştirememesi konusundaki en uygun örneklerinden biri evlilik kurumudur. Ne yazık ki ataerkil toplumlarda kadın, evlenmediği zaman toplum içinde en büyük dışlanmalardan birine maruz kalmaktadır. Elbette bu toplumdan topluma değişir, ancak tarihe baktığımızda çoğu kültürde bu durumla karşılaşıldığı görülür. Örneğin, Roma İmparatorluğu’nda belirli bir yaşa kadar evlenmeyen kadın cezalandırılırken, evlenen ve çocuk doğuran kadının ödüllendirildiği görülür. Bu durum çoğu toplumda hala varlığını sürdürmektedir.

Evlilikle kurulan aile toplumun en küçük kurumudur ve bu kurumun sevgi çerçevesinde eşit koşullarda kurulması beklenir. Günümüzde birçok kadın, evlenmeyi toplum içerisinde bir statü kazanma başarısı olarak görür ve kendilerini ‘birisinin eşi’ olarak tanımlamaktan gurur duyarlar. Böyle düşünen kadınlar daha çok yaşam içinde bağımsız olamayan ve zorluklara direnemeyen, bir başkasının kontrolü altında ve başkalarına bağımlı olarak kendilerini var edebilen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ne yazık ki en önemli sorunlardan biri bu noktada başlamaktadır. Çünkü bu düşünceye sahip olan kadının yaşam amacı da sadece erkeğini memnun etmek ve doğurmak olduğu için topluma karşı iyi bir aile izlenimi vermek başlıca hedefi haline gelir. Bu süreçte aile içindeki baba kontrolünden eş kontrolü altına giren kadın, kendini yaşamda başarılı görerek, özgür eylediğini düşünür. Ancak gerçekte sürekli başkasının güdümündedir ve kendini bağımlı kılarak kendisini bir diğeri aracılığıyla tanımlayıp, kendisini gerçekleştirme durumundan uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla kendi aklını kullanma cesaretini gösteremeyip, bağımlı kişilik olarak toplumda kendini yücelttiği yanılgısına kapılmaktadır. Bu durum bize Kant’ın ‘Aydınlanma Nedir?’ sorusuna yanıt adlı makalesindeki “kendi aklını kullanma cesaretini göster!” söylemini hatırlatmaktadır. Böyle bir yaşam tarzını kendilerine amaç edinen ve öyle mutlu olan kişilerin gerçekte bağımlı-bağımsız olma gibi farkındalıkları bulunmamaktadır. İşte bu noktada, kadının kendi düşmanı

yine kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendini özgür iradesiyle değil, bir diğ erinin iradesine göre biçimlendirilmeyi olağan gö ren kadın, bağımlı kişilik haline gelir. Bu bağımlı kişilik, kendisi gibi bağımlı çocuklar yetiştirerek bağımlı bir toplum oluşma- sına da neden olur. Kadının gerçekte kendini erkek üzerinden tanımlamayla bağımlı haline geldiği ve toplumsal sorunu bir anlamda alevlendirdiği görülmüştür. Ne acı ki bu dö ngü tarihsel olarak da böyle devinip gider.

Bu durumun yarattığı diğ er bir sorun da bu bağımlı kişilik, kendini kendi iradesi üzerinden tanımlamak isteyen diğ er bağımsız kadını düşmanı olarak gö rerek onun üzerinde toplumsal baskı kurulmasına destek olur. Bu noktada bağımlı olan kadın, bağımsız olmayı büyük bir hata olarak gö rerek hem kendi benliğinin düşmanı hem de diğ er hemcinsinin düşmanı olur. Bağımsız olan kadının toplumsal baskı altına alınmasına yardımcı olur. Kadınların birbirlerine destek olarak ‘biz’ kavramında birleş- memeleri, rahatlarını bozmamak için kendi aklını kullanma cesareti gösterememeleri bağımlı-bağımsızlık konusunun çözümsüzlüğüne neden olur ve ne yazık ki kadın, bu yaklaşımlarla toplumdaki yerini kendi belirler, zararı da kendi elleriyle kendine verir. Dolayısıyla, burada yine Kant’ın ‘Aydınlanma nedir?’ sorusuna cevap bağlamında kadının durumunu yorumlarsak; burada kadının kendi suçuyla içine dü ştüğü durumdan kendini kurtaramaması durumu söz konusudur.

Önemli bir diğ er sorun ise kadının doğurganlık yönü çerçevesinde toplumda kendini var etme, topluma kendini sadece bu yönde kabul ettirme çabasıdır. Burada sıkıntı çift yönlüdür: Kadının doğurganlığı bağlamında anne olmasıyla kendine toplumda yer edinmesi ve toplumun kadından beklentisi doğ rultusunda kadının, kadınlığını unutup sadece anne olmasını, ev kadını olması ve sadece eşi için yaşamasını istenmesidir. Bir yandan toplumsal yapının baskısıyla kendini yetersiz gö ren ‘kadın’ bir kadın olarak haklara sahip olması gerektiğini bir köşeye bırakarak, sadece ‘anne’ olarak hakları- nın peşine düşer, kendini öyle tanımlamak ister. Bir yandan da toplum tarafından, doğurganlığı ve annelik yönüyle doğ al olarak besleyici, fedakâr, sabırlı ve anaç gibi sıfatlarla tanımlanmıştır. Bu durumun sonucunda hem kadının kendisi hem de toplum anne olduktan sonra kadının cinsel isteklerini, cinsel yönünü geri plana iterek anne olmaya kutsallık ibaresi yüklemiştir. “Cennet annenin ayakları altındadır” söylemi bu duruma yapılan en büyük atıftır. Bu noktada erkek, çocuklarının annesi olan eşini kutsal bir varlık olarak görmeye başlamış ve cinsel bağlamda ondan uzaklaşma ev- resine girmiştir. Böylece toplumsal yaşam içerisinde kadının diğ er bir sorunu ortaya çıkmıştır: Kadının kadın olarak değil, sadece bir anne olarak kendini gerçekleştirmesi!

Erkeğin Her Şeyi Yapmayı Kendine Hak Görme Tutkusunu

Kadına nefret söylemleriyle yaklaşılması, erkeğin kadının kendine bağımlı olma- sını istemesi ve kadının bunu olumsuzlayarak kendini erkek üzerinden tanımlaması ile kadının annelik üzerinden kendini gerçekleştirmek istenmesinin özünde, erkeğin

eril toplumdaki destek alarak kadına sahip olma ve kadın üzerinde hak iddia etme düşüncesi bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyetçi bir yapının içine doğan erkek, kendi cinsiyet rolünü fazlasıyla önemsemekte, kendi cinsini yüceltmekte ve dolayısıyla özellikle kadına her şeyi yapmayı kendine hak görmektedir. Egemen güç olduğuna inanarak her şeyi hak ettiğini düşünen erkek için bunun aksi imkânsızdır ve bu düşünceyle erkek, kadının toplumdaki konumunu değersiz hale getirir. Değersizleştirme işlemi, genellikle toplumun en küçük kurumu olan ailede başlamaktadır (Cornell, 2016, s. 185-186). Çocuklar büyütülürken kullanılan yöntem ve söylemler erkeklik kavramını yücelterek, kadın olmayı ise değersiz kılar. Toplumdaki cinsiyetçi dil, erkeğe sınırsız güven getirmekte ve hayatı boyunca bütün yolların kendine açık olduğunu düşünmesini sağlamaktadır. Yüceltilmiş cinsiyet söylemlerini içselleştirerek isteklerinde sınır tanımayan erkek, kendinden aşağı bir varlık olarak düşündüğü kadına da baskı ve şiddetini artırmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı kendini fazlasıyla önemsemekte, bencil bir biçimde kendi egosunu tehlikeye düşürebilecek olan kadın üzerinde, doğrudan veya dolaylı olarak kontrol mekanizması kurmakta, kadının karşı çıkışını kendi erkekliğine bir saldırı olarak algılayarak şiddete dahi başvurmaktadır. Hatta kadının kendisine bağımlı olmadığını hissettiğinde kadının bedeni ve benliğini yok etme hakkını da kendinde bulmaktadır. Elbette erkeğin bu duruma gelmesindeki tek suçlunun kendisi olduğunu iddia etmek yanlış olacaktır. Toplum, erkeğe yüklediği aşırı anlamlarla ayrımcılığın yolunu açmış, erkeğin yetiştirilmesinde etkin olan söylemler ona ‘her şeyi fazlasıyla hak ettiği’ düşüncesini yükleyerek toplumsal bir yaranın oluşmasına yardım etmiştir.

Erkekler kendilerine verilen iktidar gücünün dengeyi sarstığının farkındadır ve ona göre hareket ederler. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet ve roller çerçevesinde biçimlenen şiddetin özünde, her iki cins arasındaki eşitsizlik vardır. Güçlü ve sert olması gerektiği konusunda toplum tarafından baskı altına alınan erkek, toplumsal beklentilerden dolayı kadın üzerinde her türlü etki ve etkinliği yapmanın normal olduğunu düşünerek, gücünün sürdürülebilmesi için şiddeti bir araç olarak kullanır. Anlaşılacağı üzere şiddet kullanımının nedeni, erkeğin iktidarını kaybetme korkusudur. Şiddet, gerçekte iktidarsızlığın bir dışavurumudur.

Erkeğin kadın üzerinde her türlü hakka sahip olduğu düşüncesi hem aile içi şiddetin hem de toplumsal şiddetin en önemli nedenidir. İktidarını kendine hak olarak gördüğü şiddet aracılığıyla sürdürmek isteyen eril güç, şiddeti her alanda normalleştirmek istemektedir. Ne yazık ki kadınlar her alanda ve hatta her eğitim düzeyinde şiddete maruz kalmaktadır. Uğradığı şiddet sonucunda düşük benlik saygısı ve kendine güvensizlikle iletişim sorunları yaşayan kadın, erkeğin egemenliği altında kaybolmaktadır. Erkeğin kadın üzerinde hissettiği bu hak, kadının kimliksizleştirilmesine yol açmaktadır. Bu

anlamda, kadına karşı şiddet çok boyutlu olarak fiziksel, psikolojik, kültürel, ekonomik vb. şekillerde doğrudan veya dolaylı olarak uygulanmaktadır.

Birçok yerde şiddete maruz kalan kadınlar, şiddete karşı içinde buldukları koşullara göre tepki vermekte veya verememektedirler. Toplumsal yargılar kadının tepki vermesine etkilemekte ve zaman zaman şiddete karşı sessiz kalmayı tercih ederek saldırılara boyun eğmektedirler. Bu noktada, bazı durumlarda kadınların kendilerine şiddet uygulandığında bunu bir 'kader' olarak görmeleri veya bu şiddeti hak ettiklerini düşünmeleri karşılaşılan en büyük sorunlardan birisidir. Bu düşüncenin temelinde yine toplumsal cinsiyetin getirdiği normların etkisi büyüktür. Buna göre, kadınların bir kısmının şiddet görmeyi hak ettiğini düşünmesi, erkeklerin bir bölümünün de şiddet uygulamayı bir hak sayması en temel problem olup, bu durum cinsiyet ayrımcılığını çözümsüzlüğe götürmektedir.

Bütünsel olarak incelendiğinde şiddetin hem bedene hem de ruha yönelik olduğu görülür. Kadına şiddetin birçok açılımı vardır. Örneğin **Psikolojik şiddet**, daha çok duygusal olarak bilince ve bilinçaltına yönelik baskıları içerir. Kişiliğe karşı hakaretlerle başlayan şiddet, duygu dünyasını karmaşalar içine sürükler, kişinin kendini değersiz ve her kötü şeyi hak eden bağımlı bir kişi olarak görmesine neden olur. **Kültürel şiddet** çerçevesinde; toplumsal kültürün etkisiyle erkek egemen kültürde, kızların erken yaşta evlendirilmesi makul görülmekte, bu durumun sonucunda kız çocuğu kendini gerçekleştirecek bilince sahip olamadan bağımlı kişilik haline getirilmektedir. **Cinsel şiddette**, yakından tanınan veya hiç tanınmayan birinin, kişinin rızası olmaksızın cinsel içerikli eylemde bulunması, baskı yoluyla cinsel bir zorlamada bulunması söz konusudur. **Dijital şiddetin** de etkisi özellikle son dönemlerde teknoloji çağıyla birlikte ortaya çıkan, kadına her anlamda zarar vermeyi amaçlayan ve medya araçlarıyla sanal alan üzerinden yapılan taciz ve şiddet uygulamalarıdır. Sosyal medya aracılığıyla yapılan nefret söylemleri, özel hayata ilişkin belgeleri, görüntüleri yazışmaları paylaşmak, cinsel içerikli mesajlar göndermek dijital şiddetin örneklerindedir. **Ekonomik şiddet** ki bağımlılık konusunda en temel etkenlerden biridir. Ekonomik olarak erkeğe bağımlı olan kadınlar ekonomik şiddetin hedefi haline gelerek kendilerini gerçekleştiremezler. Ayrıca, bağımlı olmamak için çalışmak isteyen veya çalışan kadın da toplumsal rolünün etkisiyle, sürekli hem aile içinde hem çalıştığı yerde uğradığı mobing, taciz, işten çıkarma vb. tutumlar ile karşı karşıya kalır. Bunun nedeni, ataerkil sistem içinde erkeğin kamusal alandaki egemenliği ile özel alana sıkıştırılan kadının kamusal alanda da olmak istemesinin çatışmasıdır. Bununla bağlantılı olarak, duruma **Siyasi şiddet** çerçevesi içinde baktığımızda ise cinsiyete dayalı ayrımcılığın özünde, egemen eril gücün 'kadınların geleneksel rollerinin dışına çıkmaması ve dolayısıyla siyasette aktif bir rol almamaları gerektiği' düşüncesi olduğunu görürüz. Yönetimin erkek işi olduğu düşüncesiyle kadına yönelen siyasi şiddet, kadının toplum içinde yaşadığı sorunların temelini oluşturmaktadır. Bu

nedenle, çalışmamızın da odak noktalarından biri olması bakımından siyasi şiddet üzerine derinlemesine inceleme yapmak bir gerekliliktir.

Siyasi şiddet

Ataerkil düzende, kadının yeri daima evi olarak görüldüğü için, kadının siyasi alan içinde kendini belli etmesi eril devlet içinde tehlike oluşturur ve bu anlamda onu siyaset içinde de egemenlik altına almak bir zorunluluk olarak düşünülür. Erkek egemen siyasetin tüm uygulamaları, kadını daha çok ev içine hapsedmekte, toplumsal hayattan ve toplumsal yaşama eşit katılımdan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle kadına yönelik şiddet, çoğu zaman sistematik bir siyasetin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Eril devlet, doğurganlığıyla neslin devamını sağladığı için kadının bedenine hükmetmeyi de bir hak saymaktadır. Sürdürülebilir politikaların geliştirilip işleminde kadın bedeni üzerinden hareket etmeyi kendine hak görmektedir. Dolayısıyla kadın bedeni, her iktidar için siyasi bir araç olarak kullanılabilme potansiyeline sahiptir. Doğurganlığa sahip olan kadın, toplumun, milletin ve son olarak devletin oluşturulması ve sürdürülmesinde temel ideolojik kaynaktır. Bu nedenle toplumsal düzen, erkeğin liderliğinde kadının bedenini kontrol etme temelinde ilerler. Kadının bireyselliği saf dışı bırakılarak, kendisine verilen aile kurma ve annelik rolleriyle kurumsal yapıda ikinci sınıf vatandaş olarak varlığını sürdürmesi istenir. Örneğin Schopenhauer, *Aşka ve Kadınlara Dair* adlı eserinde bu vurguyu belirgin bir biçimde şöyle yapar: “Kadınlar gerçekte bütünüyle insan soyunun sürdürülmesi için var olduklarından ve kaderleri onunla özdeş olduğundan genellikle bireyden ziyade tür için yaşarlar” (Schopenhauer, 2006, s. 15).

‘Özel alan’ olarak nitelendirilen alanda, annelik göreviyle kendisini ailesine adanmış beklenir. Erkeğe ait olduğu düşünülen kamusal alan ile kadına ait olduğu düşünülen özel alan mekansal olarak yapılır ve doğal olarak bu mekansal ayrım cinsiyet ayrımcılığını da en üst seviyeye çıkarır. Beden üzerinden ortaya konulan biyo-politika ile hareket eden bu düşünce yapısında kadın, özel alanı olan oikos içerisinde annelik-doğurganlık yönüyle kamusal alan tarafından yasalarla sınırlandırılır. Bu da kadına siyasi şiddet olarak nitelendirilebilir.

Dar alan ve rollere sıkıştırılan kadın, beden politikalarıyla erkeğe karşı olumsuz bir kimlik olarak sunulmakta, bedeni içerisinde iktidar aracılığıyla özne olmasına izin verilmemekte, politik bir üretim aracı olarak kullanılmaktadır (Butler, 2006, s.58). Bu noktada M. Foucault, biyo-politika temelinde, genelde bedenin özeldense kadın bedeninin bir kontrol aracı olarak ortaya çıktığını iddia eder (Foucault, 2002, s. 245-246). Biyo-politikalar, kadınların doğum, ölüm, doğurganlıklarını denetim altına almayı kendine görev sayar. Nüfus bağlamında devlet ve milletin sürdürülebilirliğini sağlamak için toplumun en küçük birimi olan ailenin kutsallaştırılması gerekir.

Dolayısıyla, kadının yeri olan ailede annelik de kutsanarak kadının denetimi kolaylaşır. Kadının doğurganlığına sadece siyasi alanda değil, ahlaki, dini ve kültürel alanda da müdahale edilerek söylemler ve uygulamalarla sınırlandırılmış, kadın olma özgürlüğü elinden alınmıştır (Yuval-Davis, 2010, s. 54). Yeniden üretim yapma olanağına sahip olan kadın, anne olma kapasitesinden dolayı çağlar boyunca ailenin, milletin ve devletin denetiminde ideolojik olarak kullanılmıştır. Kısaca siyasi söylem, biyo-iktidar aracılığıyla kadın bedenini üreme aletine indirgerken, bir taraftan da kadın olmanın koşullarını belirlemiştir.

Anlaşılacağı üzere, ulus olma kadınlar aracılığıyla üretildiği için annelik, milliyetçi söylemler için bulunmaz bir kaynaktır. Bu durum ise biyo-iktidara kamusal alan içinde kadının bedeni üzerinden siyaset yapma ve hatta siyasi gündemi çıkarına göre değiştirme imkânı verir. Erkekler daima kadınların sorunları karşısında kadınlar adına karar almayı kendilerine bir hak olarak görmektedirler. Buna ek olarak, siyasetçilerin kadına karşı yaptıkları siyasi baskılar erkek egemen toplumda popülerlik kazanmak için de kullanılabilir. Bununla birlikte, erkek siyasetçilerin ağırlıkta olduğu siyasi yapılanmada kadın siyasetçiler, eril sistemin sürdürülmesine ne yazık ki taraf olurlar, farkında olarak veya olmadan bu cinsiyetçi düzeni devam ettirirler. Bu da ne yazık ki kendisi ve hemcinsleri için kadının içine düştüğü en sıkıntılı handikaplardan birisidir.

Sonuç

Görüldüğü üzere, erkeğin erkek olarak doğmasıyla iş bitmemekte, erkeklik kavramı toplumsal yapı tarafından yeniden ve yeniden üretilen bir yapı haline gelmektedir. Cinsiyet oluşumu doğuştan olmasına rağmen, toplumsal cinsiyet toplum içinde ortaya çıkan bir yapılanmadır ve farklı kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Toplumun belirlediği cinsiyet, biyolojik cinsiyeti de kontrolü altına alarak ilerler. Erkeğe verilen toplumsal roller ve yüklenen sorumluluklar bize ayrımcılığa neden olan yapının toplumsallaşma olduğunu göstermektedir. Bu, süre giden bir döngüdür. Toplumsallaşma çerçevesinde, toplumun kadına öğrettiği özel alan rolleri ve erkek çocuğunun yücelterek yetiştirilmesi ile yetişkinliğinde kamusal alana egemen olması sorunun özüdür. Bu sorunun çözümünde; erkeğin toplum içindeki iktidar egemenliğinin hafifletilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile ondan beklenenlerin yarattığı baskıdan kurtulması gerekir. Aileden başlayan eğitimin topluma ve devlete yansımalarıyla cinsiyet eşitliğinin sağlanması en önemli noktalardan biridir.

Anlaşılacağı üzere ataerkil toplumlarda erkek, soyunun devamının sağlanması için kadın bedeninin sorumluluğunu ve onu kontrol görevini üstlenir. Böylece, toplumsal yapıda kadının kendi bedeni üzerindeki hakkı elinden alınır ve kadınlar üzerinde egemenliklerini kurarlar. Bu süreçte kadına sadece boyun eğmesi öğretilmiştir. Bedensel haklarını kullanmayı kaybeden kadın, cinsiyetçi bir dilin de esiri olarak toplumsal baskı altına alınır. Kadınlar hakkındaki olumsuz söylemler, kadına karşı şiddeti beslerler.

Kadın anadır, doğurgandır ama her kadının sadece ‘anne’ olarak kutsanamaz. ‘Kadın’ın kadın olarak haklarını kullanması en doğal hakkıdır. Ayrıca kadın olmak onun siyasal, yasal, sosyal ve ekonomik haklara sahip olmada eşitsizliğe ve ayrımcılığa uğramasına da bir neden değildir! Kadının bir nefret objesi olarak sunulması, değersizleştirilmesi, doğurganlığından dolayı üzerinde hak iddia edilerek beden ve ruhunun şiddet ve baskı aracılığıyla kontrol altına alınması adil değildir. Kadına karşı şiddetle mücadelede, kadın ve erkeklerin duyarlılıklarının artırılması, farkındalık yaratılarak her iki cinsin de bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Hiçbir kadın, kadın olması bakımından cezalandırılmaz!

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma kısmen İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje numarası: 37697

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This study was partially funded by Scientific Research Projects Coordination Unit of Istanbul University. Project number: 37697.

Kaynaklar/References

- Arat, N. (1991). *Feminizmin Abc’si*. Say Yayınları. İstanbul. S.13
- Barret, M. (1995). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*. Çev.: Ş. Süer Kaya. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Baydar, V. (2013). Popüler Kültürde Mizojini. *Turkish Studies. Volume 8/151* Fall 2013, p. 151-165.
- Bryson, V. (2019). *Feminist Politika Teorisi*. Çev.:A. Gülaşık. Ankara: Phoenix yayınevi.
- Butler, J. (2006). “Olumsal Temeller: Feminizm ve Postmodernizm Sorusu” içinde *Çatışan Feminizmler*, Felsefi Fikir Alışverişleri, Çev: F. E. Sezer, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cornell, R.W (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu Savunmak Gerekir*. Çev: Ş. Aktaş. İstanbul: YKY yayınları.
- Güriz, A. (2011). *Feminizm Postmodernizm ve Hukuk*, Ankara: Phoenix yayınları.
- Hesiodos (1977). *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. Çev. S. Eyüboğlu ve A. Erhat. Ankara: TTK Basımevi.
- Kılıç, H. (2000). *Antikçağdan Günümüze Batı’da Kadın ve Cinsellik*. İstanbul: Otopsi Yayınevi.
- Kutsal Kitap, Erişim tarihi: 16.06.2022. <https://www.kutsalkitap.org/havva-kimidir>.
- Platon, (2015). *Şölen*, Çev: F. Akderin. İstanbul: Say yayınları.
- Rousseau, J. J. (1943). *Emile yahut Terbiyeye Dair*, Çev: H. Z. Ülken, A.R. Ülgener, S. Güzey, İstanbul: Türkiye yayınevi, s. 403.
- Sennett, R. (2011). *Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. Çev: T. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schopenhauer, A. (2006). *Aşka ve Kadınlara Dair*, Çev: A. Aydoğan. İstanbul: Say yayınları.

- Stone, A. (2016). *Feminist Felsefeye Giriş*. Çev: Y. Cingöz-B. Vatansever. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Orlin, E. M. (2002). *Temples, Religion and Politics in the Roman Republic*. Boston: Brill Academic Publishers.
- Tertullian, The Apology of Tertullian, Trans: W. M. Reeve, Erişim tarihi: 01.03.2022. https://www.tertullian.org/articles/reeve_apology.htm
- Yuval-Davis, N. (2010). *Cinsiyet ve Millet*. Çev: A. Bektaş. İstanbul: İletişim Yayınları.